

Lähteet kertovat, toimittaja Palmu

Lähteitä etsivät taloustoimittajat kulkevat valitettavan paljon samoja polkuja kerta toisensa perään. Tuttujen polkujen päästä löytyvät myös tutut lähteet, joiden mielipiteetkin pysyvät muuttumattomina. Näin talousmediat tarjoavat asiakkailleen yllätyksettömiä, ikivihreitä näkemyksiä.

Käytettävän lähteen omien tarkoituksien käsittelemättä jättäminen on toinen talousmedian yleisistä synneistä. Siksi mediaa seuraavien on itse kyettävä arvioimaan, miten lähteen omat intressit mahtavat vaikuttaa uutisen sisältöön.

Markkinavoimat väärinpäin

Vaikka useimpiin uutisiin on mahdollista löytää kymmeniä erilaisia lähteitä kommentoimaan asioita, hallitsevat talousmediaa samojen miesten lausunnot. Naisia on kommentaattoreina vielä surkean pieni joukko. Esimerkiksi yrityksen investointiuutiseen voisi etsiä näkökulmia varmasti yrityksen itsensä lisäksi muun muassa kilpailijoilta, alihankkijoilta, tavarantoimittajilta, työntekijöiltä ja asiakkailta. Kuitenkin useimmissa tapauksissa mielipiteensä pääsee sanomaan lähinnä yritys itse ja yksi analyytikko.

Kiireen ja vähäisten voimavarojen lisäksi lähteiden käytön yksipuolisuuden vaikuttaa oma arvomaailmamme. Porvoolainen yrittäjä Ensio Miettinen kirjoitti jo kymmenkunta vuotta sitten, että Suomessa toimii koneisto, jota voi nimittää ”Markkinavoimiksi väärinpäin”. Miettisen mukaan koneiston muodostavat etujärjestöt, liitot ja kotimaiset suuryritykset, joilla on mahtavat palatsit ja kristallin kimallusta.

Tämä arvomaailma näkyy myös toimittajien valinnoissa. Toimittaja etsii uusia ajatuksia paljon todennäköisemmin järjestöjohtajilta kuin yrittäjiltä. Jos yrittäjien ääni saa tilaa, sitä pääsee todennäköisimmin käyttämään yrittäjäjärjestö.

Korporaatioiden Suomi on mediassa erittäin vahvoilla. Tältä osin Suomi on selkeä maa. Lähes jokainen kokopäiväinen asiantuntija on jonkin etujär-

jestön leivissä tai poliittisten päättäjien palveluksessa. Pieneen maahan mahtuu vain pari itsenäistä ajattelijaa joulun ja juhannuksen erikoislähetysten tai –numeroiden poikkeushaastateltaviksi.

Toimittajan koneistopalvontaa täydentää se, että toimittajat ovat itse osa koneistoa ja näkevät asiat samankaltaisesti. Näin myös muut mediat arvostavat asioita samalla tavalla, joten toimittaja saa omalle uutiselleen helpommin julkisuutta muussa mediassa hakemalla kommentin järjestöjohtajalta tai huippupoliitikolta kuin menestyvältä yrittäjältä.

Media luo ikään kuin uutiskriteeriksi sen, että haasteltava edustaa pysyvyyttä eikä muutosta.

Kallis kansallinen etu

Etujärjestöjen vaikutusvalta näkyy usein myös Suomen niin sanotun kansallisen edun määrittelyssä. Kansallinen etu on perinteisesti vaatinut metsäteollisuuden investointien ja vientikilpailukyvyn suosimista, vaikka muita talouden toimijoita päähän potkimalla.

Tiukka elintarvikkeiden tuontisuoja oli ennen EU-jäsenyyttä kansallinen etu, vaikka siitä hyötyivät vain maanviljelijät ja elintarvikeyhtiöt ja vaikka kansan enemmistö kärsi kalliista hinnoista ja huonosta laadusta.

Nyt Nokian etu on kansallinen etu. Tämä johtanee Nokian amerikkalaisosakkaiden toiveiden mukaiseen miniverouudistukseen muun muassa pienyrittäjien ja suomalaisten osakesäästäjien kustannuksella.

Samoin laivayhtiöiden verovapauksia lisätään entisestään muka kilpailukyvyn, työllisyyden, matkailun, huoltovarmuuden, vientikuljetuksen ja muiden pyhien syiden nojalla: maksu lähetetään veroja maksaville suomalaisille maakravaille.

Lobbarien haastatteleminen sijaan toimittajien pitäisikin kehottaa lukijoitaan ja katselijoitaan pitämään huolta lompakostaan aina, kun joku mainitsee kansallisen edun.

EU-Suomessa ”kansallista etua” tosin joskus tölväistään. Merkittävä tölväisy tapahtui, kun EU kielsi vuonna 1996 Keskolta Tukon ostamisen kilpailupoliittisista syistä, siis suomalaisten kuluttajien etujen ja kaivatun ulkomaisen kilpailun helpottamisen vuoksi. Laaja oli se journalistienkin huutokuoro, joka moitti EU:ta Suomen asioihin puuttumisesta.

Edelleen virallinen Suomi moittii myös kansallisten fuusioiden rajoittamista, vaikka vuosikymmenien saatossa luulisi kertyneen esimerkkejä liian keskittyneiden kotimarkkinoiden ongelmista.

Asiantuntijat seisovat jalustalla

Instituutiot ja asiantuntijat näyttävät myös säilyttävän asemansa jalustalla, vaikka jäisivätkin kiinni täydellisestä tietämättömyydestä tai jopa tahallisesta vääristelystä. Esimerkiksi Pankkitarkastusvirasto ja Suomen Pankki vakuuttivat vain muutama kuukausi ennen Skopin konkurssilta pelastamista, että kaikkien pankkien vakavaraisuus on kunnossa.

Kansanedustaja Ingvar S. Melin teki vuoden 1991 alussa hallitukselle kirjallisen kysymyksen saadakseen luotettavan selvityksen eräiden pankkiryhmien todellisesta varallisuudesta. Helsingin Sanomien mukaan Suomen Pankin johtokunnan tuolloinen jäsen Esko Ollila epäili kysymyksen johtuvan vaalikuumeesta.

Vaikka Suomen Pankki näytti tuolloin ja moneen otteeseen myöhemmin pankkitukiprosessin aikana olevan väärässä, nauttii pankki lähes kyseenalaistamatonta arvostusta kansantalouden asiantuntijana.

Myös valtiovarainministeriöllä on ollut jo yli kymmenen vuotta häikäisevä arvovalta niin poliittisessa päätöksentekokoneistossa kuin mediassa. VM:n edustajien lausunnot ovat kiistattomasti uutisaiheita, mutta niiden lähes kriittikön vastaanotto tiedotusvälineissä kertoo ikävää kieltään neljännen valtiomahdin kehnosta valppaudesta.

Taloustoimittajat ja etenkin pääkirjoitusten laatijat ja kolumnistit kannattavat VM:n niin sanottua tiukkaa finanssipoliittista linjaa. Kriitikot leimataan populisteiksi ja valtionalouden romahduttajiksi. Harvoin kukaan jaksaa pohdita tai haastatella ulkopuolisia asiantuntijoita siitä, onko VM:n linja sopivan tiukka tai ylipäätään fiksu. Valtiovarainministeriön vastapuoleksi nostettujen niin sanottujen sosiaalianttojen näkemykset tuodaan esille muualla kuin talousuutisissa.

Tietyt taustaorganisaatiot näyttävätkin edelleen liian helposti takaavan haastateltaville asiantuntijaleimän. Sama koskee erilaisia selvityksiä ja tutkimuksia. Media näyttää kovin harvoin pohdiskelevan esimerkiksi tutkimuksia käsittelevissä jutuissaan, onko tutkimuksen kysymyksenasettelu oikea tai antaako tutkimus loppujen lopuksi sen kuvan, minkä sen väitetään antavan.

Suhdanne-ennustuslaitosten laumahenkisiä ennusteita on sentään kriittisesti suhdannekäänteiden heikosta havaitsemiskyvystä, mutta silti näiden suhdanne-ennusteiden uutisointia ei ole palstamilleillä mitaten vähennetty, päinvastoin.

Riippumattomuus menettänyt arvoaan

Lähteen omat intressit lyövät journalismia korville kaikista pahiten uutisissa, joissa matkatoimiston johtaja vakuuttaa ”kesän matkojen olevan niin myytyjä, että nyt on kiire ostamaan”. Samoin olemme rahastosijoittamisen lisääntyttä yhä useammin saaneet kuulla, että korkorahastonjohtaja suosittelee sijoittamaan ”tällaisena aikana korkorahastoon”.

Lähdekritiikin sokeaa aatelia edustavat usein Euroopan unioniin liittyvät uutiset. EU on valtava taloudellinen toimija. Sen päätösten ja suunnitelmien uutisointi on talousmedian yksi keskeinen tehtävä.

Valitettavan usein EU-uutisoinnissa media vaihtaa päälle poliittisen vaihteen, joka sallii uskomattomien liturgioiden nielaisun sellaisenaan. Suomalaismedia julkaisi suurena uutisena jokin aika sitten, että ”Prodi ehdottaa vallan keskittämistä komissiolle”. EU:n komission lisäksi tuskin mikään muu instituutio voisi ehdottaa vallan keskittämistä itselleen joutumatta naurunalaiseksi. Kritiikin sijaan pääkirjoitukset ja kommentaattorit kiittivät komissiota terävistä linjauksista.

Joskus lähteen jääviys saatetaan jopa peittää mediassa. Kun Alexander Stubbia tituleerataan EU-asiantuntijaksi, jää kertomatta, että Alexander Stubb avustaa työkseen EU:n komission puheenjohtajaa Romano Prodia. Kyseessä ei olekaan pelkkä asiantuntija, vaan tietyn organisaation etua ajava asiantuntija.

Suomessa jääviys ei tosin ylipäänsä ole ollut muissakaan instituutioissa merkittävä huolen aihe. Moni muistaa varmasti, miten suurten pankkien ykkösmiehet olivat pääarkkitehteina rakentamassa pankkituen ehtoja. Ja katsoivatpa kansanedustajatkin olevansa kyllin riippumattomia nostamaan omaa palkkaansa, vaikka mahdollisuus olisi ollut siirtää palkankorotukset koskemaan vasta seuraavaa eduskuntaa.

Oma arvomaailma sanelee lopputuloksen

Lähteen riippumattomuuden arvioiminen voi jäädä vähäiseksi jo siksi, että ensin pitäisi arvioida toimittajan omaa arvomaailmaa. Oman arvomaailman arvioiminen puolestaan on toimittajille aivan yhtä vaikeaa kuin kaikille muillekin. Tämä vaikeus näkyy usein kristallinkirkkaana, kun media käsittelee ydinvoiman kaltaisia jyrkkiä kiistoja herättäviä aiheita.

Miten toimittajan arvomaailma sitten näkyy lopputuloksessa? Ensinnäkin

se vaikuttaa helposti siihen, ketä toimittaja haastattelee. Ydinvoimaa kannattava toimittaja etsii ehkä jopa tietämättäänkin haastateltavat teollisuuden piiristä ja vastustaja puolestaan ympäristöliikkeistä. Kyse voi olla tietoisesta vaikuttamisesta tai tiedostamattomasta haastateltavien rankkaamisesta sen mukaan, kuinka ”fiksulta haastateltavien kommentit aiemmin ovat vaikuttaneet”.

Yksipuoliset valinnat puolestaan johtavat väistämättä vääristyneeseen kuvaan siitä, millaisia näkökulmia käsiteltävään asiaan liittyy. Seurauksena on siis yksipuolista, vääristävää ja jopa epäjohdonmukaista journalismia, joka palvelee yleisöä huonosti.

Mekö muka muukalaiskammoisia!

Oman arvomaailman aiheuttama epäjohdonmukaisuus saattaa näkyä esimerkiksi niin, että samaan asiaan suhtaudutaan eri tavoin sen mukaan, ketä uutinen koskee. Tätä kuvaavia mainioita esimerkkejä ovat vaikkapa fuusioutiset.

Suomalaismedia leimasi norjalaiset lintukotoa puolustaviksi metsäläisiksi, kun Norjassa vastustettiin Sammon aietta ostaa norjalainen vakuutusyhtiö Storebrand.

Kun Telia ilmoitti tekevänsä ostotarjouksen Sonerasta, alkoi sama media heti laskea, kummasta maasta uuden yhtiön johtoon tulee enemmän johtajia.

Kun General Electric puolestaan teki ostotarjouksen suomalaisesta Instrumentariumista, heräsi mediassa suuri huoli Suomen muuttumisesta tytäryhtiötaloudeksi, josta kansallisaarteet valuvat ulkomaisiin käsiin. Aloimme siis käyttäytyä tarkalleen eristäytyneiden metsäläisten tapaan.

Internet muuttanut mediaa vähän

Yllättäen edes internet ei ole parantanut lähteiden käyttöön liittyviä ongelmia oleellisesti, vaikka internetin luulisi olevan toimittajille suorastaan mullistava keksintö. Niin talousmedia kuin muukin media näyttää etsivän internetin avulla lähes kaiken tiedon samoista lähteistä kuin aikaisemminkin. Nyt tuon saman tiedon vain saa hieman nopeammin saman lähteen internet-sivuilta kuin esimerkiksi soittamalla tutulle kontaktille.

Sytä yksipuoliseen lähteiden käyttöön on monia. Kiire on tietysti vihollisista pahin. Etenkin päivittäin ilmestyvässä mediassa toimittaja voi joutua te-

kemään tosissaan työtä, että ehtii saada edes yhden ihmisen kommentoimaan asioita. Tuolloin on parasta aloittaa niistä lähteistä, joiden voi todennäköisimmin odottaa sanovan jotain järkevää.

Mediatalojen kovenevat tehokkuusvaatimukset ovatkin yhä suurempi haaste journalismin laadulle. Kaikkea ei kuitenkaan voi panna ajan ja resursien puutteen syyksi. Paljon on kiinni meistä journalisteista itsestämme. Luovuus, halu etsiä uutta sekä monipuolinen ja kriittinen ajattelu ovat mahdollista nykyäänkin. Ovatpa ne jopa vieläkin tärkeämpiä, kun tehokkuusvaatimukset ovat kasvaneet.

Risto Pennanen ja Martti Ristimäki ovat Taloussanomien kirjoittavia uutispäälliköitä. Molemmat ovat toimineet kirjoittavana toimittajana useissa taloustoimituksissa 80-luvulta lähtien.